

Kokią ateitį mums prognozuoja Yuval Noah Harari, vienas žymiausių šiuolaikinių mąstytojų?

Audrius Ožalas portalo 15 min. vyr. redaktoriaus pavaduotojas 2025 m. vasario mėn. paskelbė pokalbį su Yuvalis Noah Harari*.

„Didelę dalį kančių pasaulyje sukelia prasmės siekis“ „Jei iš tiesų žinote tiesą apie save ir pasaulį, niekas negali jūsų padaryti nelaimingo“, – sako garsus Izraelio istorikas, vizionierius, rašytojas Yuvalis Noah Harari.

Naujausiuose savo tyrimuose jis žvilgsnį kreipia į dirbtinį intelektą ir perspėja dėl jo. Kas nutiks žmonijai, kai dirbtinis intelektas pradės priimti sprendimus už mus ir kurti naujus dalykus, nuo naujų vaistų iki naujų ginklų, nuo naujų religinių tekstų iki naujų pinigų rūšių? – **klausia autorius, davęs išskirtinį interviu „Penkiolikai“.**

Yuval Noah Harari

Su Y. N. Harari pokalbį derinome ilgai. Iš pradžių planas buvo susitikti Izraelyje. Vėliau jo atstovas parašė, kad galbūt galėtume susitikti su rašytoju Londone. O galiausiai visgi pokalbis vyko per elektroninius tinklus – tiesą sakant, tai visiškai nekeista turint galvoje esminę šio pokalbio temą – dirbtinį intelektą, skaitmeninius tinklus, vis labiau įsiveržiančius į mūsų gyvenimus. Nieko keisto ir dėl paties Y. N. Harario tvarkaraščio – jis yra

vienas labiausiai pageidaujamų, vertinamų knygų autorių visame pasaulyje. Frankfurto knygų mugėje teko jį matyti kalbantį perpildytoms salėms ir nuolat dėmesio centre. Milžiniško populiarumo sulaukusi Y. N. Harari knyga „Sapiens“ pavertė jį kone vizionieriumi, kalbančiu ne tik apie mūsų, žmonijos, praeitį, bet ir brėžiančiu gaires, kas galbūt mūsų laukia ateityje. Jo naujausia knyga „Nexus“ (lietuvių kalba išleido leidykla „Kitos knygos“, vertė Elena Belskytė) skirta dirbtiniam intelektui ir autoriaus perspėjimams, kad su nevaldoma jo plėtra mes įžengiame į etapą, kuomet kompiuteriams žmonijos gali ir nebereikėti.

Šiame pokalbyje nagrinėjome, kas keičiasi su dirbtinio intelekto plėtra, kaip jis gali būti išnaudojamas ne tik pažangai, bet ir kontrolės didinimui, kuo jis skiriasi nuo visų kitų technologijų. Žinoma, visų pirma galvojant apie žmogų. Apie tai, kodėl jis toks savidestruktyvus ir kodėl nesimoko iš praeities klaidų. Ir ar turime šioje Žemėje kokią nors prasmę?

– Jau knygoje „Homo Deus“ jūs perspėjote, kad naujosios technologijos gali iš mūsų atimti galią. Kas nutiko per tuos 8 metus po knygos pasirodymo? Kas privertė jus susirūpinti tuo taip, kad skyrėte naujosioms technologijoms visą naują knygą?

– Per šiuos aštuonerius metus dirbtinis intelektas vystėsi daug sparčiau, nei tikėjomės, ir dabar žmonijai gresia pavojus prarasti šios technologijos kontrolę. Dirbtinis intelektas turi didžiulį teigiamą potencialą. Jis gali padėti sukurti geriausią istorijoje sveikatos priežiūros sistemą ir padėti išvengti ekologinės griūties. Tačiau jis taip pat yra labai pavojingas. Dirbtinis intelektas yra galingiausia kada nors žmonijos sukurta technologija, nes tai pirmoji technologija, kuri gali pati priimti sprendimus ir pati kurti naujas idėjas. Atominė bomba negali nuspręsti, ką pulti, taip pat negali išrasti naujų bombų ar naujų karinių strategijų. Tuo tarpu dirbtinis intelektas gali pats nuspręsti, ar pulti konkretų taikinį, gali išrasti naujas bombas, naujas strategijas ir net naujus dirbtinius intelektus. Svarbiausias dalykas, kurį reikia žinoti apie dirbtinį intelektą, yra tai, kad jis nėra tiesiog įrankis mūsų rankose – jis veikia savarankiškai, daro dalykus, kurių nesitikėjome. Kas nutiks žmonijai, kai milijonai nežmogiškųjų jėgų pradės priimti sprendimus už mus ir kurti naujus dalykus – nuo naujų vaistų iki naujų ginklų, nuo naujų religinių tekstų iki naujų pinigų rūšių?

Tačiau mano naujoji knyga ne tik apie dirbtinį intelektą. „Nexus“ nagrinėja informacinių tinklų istoriją, pradedant nuo akmens amžiaus. Norėjau, išnagrinėjęs ankstesnių informacinių revoliucijų poveikį, perteikti istorinę dirbtinio intelekto revoliucijos perspektyvą.

Pavyzdžiui, kaip knygos išradimas lėmė Biblijos ir krikščionybės atsiradimą. Kaip spaudos išradimas sukėlė sąmokslo teorijų, raganų medžioklių ir religinių karų bangą XVI a. Europoje. Ir kaip sovietai naudojo šiuolaikines informacines technologijas, kad sukurtų savo slaptąją policiją. Knygoje nagrinėjama informacinių technologijų ir žmonių sąveika. Dažnai dirbtinio intelekto ekspertams sunku įvertinti, kaip nauja technologija paveiks tokius dalykus kaip religija, kultūra ir politika.

„Kompiuterinių technologijų ekspertai linkę naiviai žiūrėti į istoriją.“

Kai atsirado internetas, technologijų gigantai žadėjo, kad jis skleis tiesą ir laisvę, lems diktatorių žlugimą ir demokratijos stiprėjimą. Taip neatsitiko. Šiandien turime pažangiausias istorijoje informacines technologijas, tačiau žmonės praranda gebėjimą susikalbėti tarpusavyje. Demokratijos visame pasaulyje yra pakirstos. Istorijos išmanymas gali padėti suprasti, kodėl taip yra. Kompiuterinių technologijų ekspertai linkę naiviai žiūrėti į istoriją.

– Vienas iš pagrindinių nerimą jums keliančių dalykų, kaip ir minėjote, yra tai, kad tai yra pirmoji technologija istorijoje, galinti pati priimti sprendimus ir besimokanti išnaudoti mus. Matome, kad procesas vyksta labai sparčiai. Kiek, jūsų manymu, mes dar turime laiko?

– Mes nežinome. Dirbtinis intelektas vystosi daug greičiau, nei tikėtasi. Esame pripratę prie organinės evoliucijos, kuri yra palyginti lėta. Nuo vienaląsčių organizmų, tokių kaip amebos, iki daugialąsčių organizmų, tokių kaip dinozaurai ir žmonės, praėjo keli milijardai metų. Tačiau skaitmeninė evoliucija yra milijonus kartų greitesnė. Anksčiau ekspertai manė, kad dirbtinis intelektas niekada neįvaldys žmogaus kalbos. Dabar „ChatGPT“ geba kurti tekstus geriau nei vidutinis žmogus. Jis puikiai supranta kalbą. Jis supranta žodžių semantinį lauką geriau nei dauguma žmonių. Jis taip pat moka kurti argumentus, logiškai sujungdamas vieną sakinį su kitu. O „ChatGPT“ vis dar yra labai primityvus dirbtinis intelektas. Tikėtina, kad dirbtinis intelektas bus tobulinamas dar tūkstančius ar net milijonus metų. Jei „ChatGPT“ yra ameba, kaip manote, kaip atrodytų dirbtinis intelektas Tyrannosaurus Rex?

O mes tik spartiname dirbtinio intelekto lenktynes, nes visi bijo atsilikti. Pavyzdžiui, karyboje dirbtinis intelektas vis dažniau naudojamas ginklų sistemoms, tarkime, dronams valdyti, taip pat taikiniams parinkti. Kaip toli esame nuo visiškai autonominių dronų, kurie patys nusprendžia, ką pulti? Tokios technologijos galėtų nulemti karo Ukrainoje eigą, ir nė viena pusė nenori likti nuošalyje.

– Nors jūs pats kritiškai vertinate dirbtinį intelektą, yra nemažai mokslininkų, kurie teigia, kad žmonijai tai gali duoti didelę naudą. Jūs ir pats cituojate Marcą Andreesseną. Iš kur ateina jų toks įsitikinimas ir kokią esminę klaidą, jūsų nuomone, jie daro?

– Visiškai sutinku su tokiais žmonėmis kaip M. Andreessenas, kad dirbtinis intelektas gali atnešti didžiulę naudą žmonijai. Problema ta, kad dirbtinio intelekto entuziastai žiūri tik į galimą naudą ir nepakankamai įvertina pavojus. Palyginkime dirbtinį intelektą su ankstesne didele technologine revoliucija – XIX–XX a. pramonės revoliucija. Pramoninės technologijos, tokios kaip garo mašinos ir telegrafai, atnešė mums didžiulę naudą. Tačiau jos pakeitė visas mūsų socialines, ekonomines ir politines struktūras, ir niekas nebuvo tikras, kaip sukurti geras pramonines visuomenes. Todėl žmonės eksperimentavo, ir kai kurie iš šių eksperimentų turėjo siaubingų pasekmių.

„Ar mums reikės išgyventi dar vieną pasaulinių imperijų, totalitarinių režimų ir pasaulinių karų ciklą, kad išsiaiškintume, kaip nedarant žalos naudoti dirbtinį intelektą?“

Vienas iš brangiai kainavusių pramoninės visuomenės kūrimo eksperimentų buvo modernus imperializmas. Imperialistiniai mąstytojai, politikai ir partijos teigė, kad vienintelė gyvybinga pramoninė visuomenė yra imperija. Argumentas buvo tas, kad, kitaip nei tradicinės agrarinės visuomenės, naujosios industrinės visuomenės daug labiau priklauso nuo užsienio rinkų ir užsienio žaliavų ir tik imperija gali patenkinti šiuos precedento neturinčius apetitus. Imperialistai baiminosi, kad industrializuotoms, bet kolonijų neužkariavusioms šalims negailestingesni konkurentai užkirs kelią į svarbiausias žaliavas ir rinkas. Kai kurie imperialistai tikino, kad kolonijų įsigijimas yra ne tik būtinas jų pačių valstybės išlikimui, bet ir naudingas likusiai žmonijai. Jie teigė, kad tik imperijos gali skleisti naujų technologijų naudą vadinamajam neišsivysčiusiam pasauliui. Todėl pramoninės šalys, tokios kaip Didžioji Britanija ir Rusija, kurios jau turėjo

imperijas, jas labai išplėtė, o tokios šalys kaip Italija ir Japonija ėmėsi jas kurti. Aprūpintos masinės gamybos šautuvais ir artilerija, pasitelkusios garo jėgą ir valdomos telegrafu, pramoninės armijos užkariavo didžiąją pasaulio dalį. Pramoninės imperijos represavo ir išnaudojo šimtus milijonų vietinių gyventojų. Prireikė daugiau nei šimtmečio kančių, kol dauguma žmonių suprato, kad pramoninės imperijos buvo siaubingas sumanymas ir kad yra geresnių būdų kurti pramoninę visuomenę ir užsitikrinti jai reikalingas žaliavas bei rinkas. Stalinizmas ir nacizmas taip pat buvo labai brangiai kainavę eksperimentai, kaip sukurti pramonines visuomenes. Tokie lyderiai kaip Stalinas ir Hitleris teigė, kad pramonės revoliucija išlaisvino milžiniškas galias, kurias tik totalitarizmas gali kontroliuoti ir visapusiškai išnaudoti. Kaip pavyzdį jie pateikdavo Pirmąjį pasaulinį karą – pirmąjį istorijoje „totalinį karą“ – kaip įrodymą, kad norint išgyventi pramoniniame pasaulyje reikia totalitariškai kontroliuoti visus politikos, visuomenės ir ekonomikos aspektus. Jie taip pat teigė, kad pramonės revoliucija panaikino visas ankstesnes neteisingas socialines struktūras ir suteikė galimybę sukurti naujas tobulas visuomenes. Kurdami tobulą industrinę visuomenę, stalinistai ir naciai išmoko pramoniniu būdu nužudyti milijonus žmonių. Traukiniai, spygliuotos vielos ir telegrafu siunčiami įsakymai buvo naudojami, siekiant sukurti neregėtą žudymo mašiną. Žvelgdami atgal dauguma žmonių šiandien bailsi tuo, ką įvykdė stalinistai ir naciai, tačiau tuo metu jų ryžtingos vizijos hipnotizavo milijonus žmonių. 1940 m. buvo lengva patikėti, kad Stalinas ir Hitleris pavyzdingai panaudoja pramonines technologijas, o neryžtingos liberalios demokratijos yra pakeliui į istorijos šiukšlyną. Jau vien tai, kad egzistavo konkuruojantys pramoninės visuomenės kūrimo receptai, privedė prie brangiai kainavusių konfliktų. Abu pasauliniai karai ir Šaltasis karas gali būti vertinami kaip diskusijos dėl to, kaip tinkamai tai padaryti, visos pusės mokėsi viena iš kitos, kartu eksperimentuodamos su naujais pramoniniais kariavimo metodais. Šių diskusijų metu žuvo dešimtys milijonų žmonių, o žmonija pavojingai priartėjo prie susinaikinimo. Pramonės revoliucija, be visų kitų katastrofų, taip pat pažeidė pasaulio ekologinę pusiausvyrą ir sukėlė išnykimo bangą. Žmonijos civilizacijos išlikimui taip pat iškilo grėsmė. Mes vis dar nesugebame sukurti pramoninės visuomenės, kuri būtų ekologiškai tvari. Jei žmonijai buvo taip sunku išmokti valdyti garo energiją ir telegrafą, kiek kainuotų išmokti valdyti dirbtinį intelektą? Ar mums reikės išgyventi dar vieną pasaulinių imperijų, totalitarinių režimų ir pasaulinių karų ciklą, kad išsiaiškintume, kaip nedarant žalos naudoti dirbtinį intelektą?

„Diktatūros yra kur kas labiau pažeidžiamos algoritmų nei demokratijos“.

– *Kaip technologijos paveikia politiką, kultūrą? Jūs sakote, kad nauji išradimai kelia grėsmę demokratijai, tačiau iš esmės dar didesnę pavojų kelia totalitariniams režimams.*

– Tam tikra prasme dirbtinis intelektas kelia grėsmę demokratijoms ir yra diktatorių įrankis. Skleisdami pyktį, netikras naujienas ir sąmokslų teorijas algoritmai kenkia demokratiniam pokalbiui. Algoritmai leidžia sukurti pirmuosius totalaus sekimo režimus, kuriuose visi gyventojai stebimi 24 valandas per parą. Svarbiausia, kad dirbtinis intelektas palengvina visos informacijos ir galios sutelkimą viename centre. XX a. paskirstyti informaciniai tinklai, tokie kaip JAV, veikė geriau nei centralizuoti informaciniai tinklai, tokie kaip Sovietų Sąjungoje, nes viename centre esantys „aparatai“ tiesiog negalėjo efektyviai analizuoti visos informacijos. Pakeitus „aparatus“ dirbtiniu intelektu, sovietinio stiliaus centralizuoti tinklai galėtų tapti pranašesni. Vis dėlto dirbtinis intelektas diktatoriams nereiškia vien tik gerų žinių. Pirma, iškyla kontrolės problema. Diktatoriška kontrolė grindžiama teroru, tačiau algoritmų negalima terorizuoti. Rusijoje invazija į Ukrainą oficialiai apibrėžiama kaip „specialioji karinė operacija“, o jos įvardijimas „karu“ yra nusikaltimas, už kurį gresia iki trejų metų laisvės atėmimo bausmė. Jei Rusijos internete esantis pokalbių robotas vadina tai „karu“ arba mini Rusijos karių padarytus karo nusikaltimus, kaip režimas galėtų nubausti tą pokalbių robotą? Valdžia galėtų jį užblokuoti ir siekti nubausti jo žmogiškuosius kūrėjus, tačiau tai daug sunkiau nei drausminti žmogiškuosius naudotojus. Be to, autorizuoti robotai gali patys išsiugdyti kitokią nuomonę, tiesiog pastebėję Rusijos informacinėje erdvėje esančius dėsningumus. Atsižvelgiant į dirbtinio intelekto gebėjimą mokytis ir keistis, kaip Putino inžinieriai gali užtikrinti, kad jų dirbtinis intelektas niekada nesukurs kitokių pažiūrų?

„Šiuolaikinės visuomenės, kaip ir senosios visuomenės, tampa sąmokslų teorijų ir masinių iliuzijų aukomis.“

Rusijos Konstitucijoje pateikiami grandioziniai pažadai, kad „kiekvienam garantuojama minties ir žodžio laisvė“ (29 straipsnio 1 dalis) ir „cenzūra draudžiama“ (29 straipsnio 5 dalis). Vargu ar kuris nors Rusijos pilietis yra toks naivus, kad šiuos pažadus vertintų rimtai. Tačiau botai nesupranta dviprasmiškos kalbos. Pokalbių robotas, kuriam nurodyta laikytis Rusijos įstatymų ir vertybių,

gali perskaityti Konstituciją, padaryti išvadą, kad žodžio laisvė yra pagrindinė Rusijos vertybė, ir kritikuoti Putino režimą už šios vertybės pažeidimą. Kaip Rusijos inžinieriai galėtų paaiškinti pokalbių robotui, kad nors Konstitucija garantuoja žodžio laisvę, pokalbių robotas neturėtų iš tikrųjų tikėti Konstitucija ir niekada negali užsiminti apie teorijos ir tikrovės atotrūkį?

Ilgainiui autoritariniams režimams gali kilti dar didesnis pavojus: užuot juos kritikavęs, dirbtinis intelektas gali pradėti juos kontroliuoti. Istorija rodo, kad didžiausią grėsmę autokratams paprastai keldavo jų pačių pavaldiniai. Nė vieno Romos imperatoriaus ar sovietų premjero nenuvertė demokratinė revoliucija, tačiau jiems visada grėsė pavojus būti nuverstiems ar paverstiems marionetėmis savo pačių pavaldinių. Jei XXI a. autokratas suteiks dirbtiniam intelektui per daug galių, tas autokratas gali tapti jo marionete. Diktatorius mažiausiai nori sukurti už save galingesnį daiktą, kurio jis nemoka kontroliuoti. Diktatūros yra kur kas labiau pažeidžiamos algoritmų nei demokratijos. Net ir supermakeviališkam dirbtiniam intelektui būtų sunku sukaupti valdžią tokioje decentralizuotoje demokratinėje sistemoje kaip JAV. Net jei dirbtinis intelektas išmoktų manipuluoti JAV prezidentu, jis susidurtų su Kongreso, Aukščiausiojo Teismo, valstijų gubernatorių, žiniasklaidos, didžiųjų korporacijų ir įvairių nevyriausybinų organizacijų pasipriešinimu. Labai centralizuotoje sistemoje užgrobti valdžią yra daug lengviau. Norėdamas perimti autoritarinio tinklo kontrolę, dirbtinis intelektas turi manipuluoti tik vienu paranojišku asmeniu.

– Ar nemanote, kad iš dalies šių technologijų vertinimas susijęs ir su nuolatiniu žmonijos pesimizmu ateinant naujoms technologijoms. XVI amžiuje, atsiradus spausdinimo technologijai, irgi buvo daug kritikų. Kalbėdami apie vėlesnius laikus, prisiminkime kad ir H. D. Thoreau, kuris savo kūrinyje „Voldenas, arba Gyvenimas miške“ rašė apie telegrafą, sakydamas, kad mūsų išradimai dažnai tėra gražūs žaisliukai, tobulos priemonės, siekiant netobulų tikslų. Tai buvo dar 1854 metais. Tas pats buvo ir su daugeliu kitų komunikacijos priemonių. Kuo dirbtinis intelektas skiriasi nuo kitų?

– Žmonija nėra vien tik pesimistiškai nusiteikusi naujų technologijų atžvilgiu. Daugelis žmonių, ypač verslininkai ir investuotojai, nusiteikę itin optimistiškai. Tokie žmonės kaip Elonas Muskas ir Markas Zuckerbergas skiria milijardus dolerių savo technologinėms svajonėms įgyvendinti. Menininkai kaip H. D.

Thoreau tokių išteklių neturi. Štai kodėl filosofų ir istorikų darbas įspėti visuomenę apie naujų technologijų keliamus pavojus. „

„Tikiuosi, kad žmonės mano knygas skaitys labiau kaip klausimų, o ne atsakymų knygas.“

Kaip minėjau anksčiau, mes neneigiame galimos technologijų naudos. Mes tik raginame būti atsargius, nes yra ir potencialių pavojų. Pavyzdžiui, paimkime spausdinimo mašiną. Taip, ji padėjo tokiems žmonėms kaip Kopernikas skleisti mokslines idėjas. Tačiau labai nedaug kas pirko Koperniko knygą. XV ir XVI a. Europoje didžiausi bestseleriai buvo religiniai traktatai ir raganų medžioklės vadovėliai. Ankstyvųjų laikų moderniojoje Europoje spaustuvės skatindavo religinius karus ir raganų medžioklę. Spausdinimo istoriją išmanantys istorikai nenustebo, kai socialinė žiniasklaida paskatino netikrų naujienų ir sąmokslų teorijų plitimą ir pakirto pasitikėjimą mokslu.

– Man labai patiko jūsų teiginys, kad „jeigu mes, sapiens, esame tokie išmintingi, kodėl esame tokie saviDestruktyvūs?“. Ar tas saviDestruktyvumas yra užkoduotas mūsų prigimtyje? Ir ar manote, kad žmonės supranta to, kas dabar vyksta su technologijomis, prasmę? Ar mes esame pasiruošę tokiems pokyčiams?

– Žmonės, nepaisydami savo išminties, daro daug kvailų ir saviDestrukcinių dalykų. Problema slypi ne mūsų prigimtyje – ji slypi mūsų informacijoje. Išmintingi ir geri žmonės priims blogus sprendimus, jei jiems bus pateikta bloga informacija. Deja, mes užversti bloga informacija. Šiuolaikinės visuomenės, kaip ir senosios visuomenės, tampa sąmokslų teorijų ir masinių iliuzijų aukomis.

Kai kurie žmonės mano, kad laikui bėgant mūsų gaunama informacija turėtų pagerėti. Jie teigia, kad teisinga informacija, pavyzdžiui, moksliniai faktai, suteikia žmonėms galios, o iliuzijos daro mus silpnus. Taigi laikui bėgant tiesa turėtų plisti, o iliuzijos išnykti. Tačiau istorija veikia ne taip. Istorijoje galia priklauso ne tik nuo tiesos. Ji dar labiau priklauso nuo tvarkos. O tvarką lengviau sukurti skleidžiant prasimanymus ir fantazijas, nei skleidžiant faktus.

Pavyzdžiui, paimkime šalį, kuri nori pasigaminti atominę bombą. Tam ji būtinai turi žinoti tam tikrus mokslinius faktus. Jei bandysite pagaminti atominę bombą ir nepaisysite fizikos dėsnų, jūsų bomba nesprogs. Tačiau norint pagaminti bombą taip pat reikia, kad kurdami šį projektą bendradarbiautų milijonai žmonių.

Reikia, kad žmonės išgautų uraną, statytų reaktorių ir aprūpintų maistu visus darbininkus, fizikus. Ir tai yra esminis dalykas: milijonus žmonių lengviau priversti bendradarbiauti pasakojant jiems prasimanymus nei tiesą. Jei kursite religiją ar ideologiją, pavyzdžiui, komunizmą, ir ignoruosite faktus, jūsų ideologija sprogs su dideliu trenksmu.

Taigi per tūkstančius metų žmonės sužinojo vis daugiau mokslinių faktų, bet taip pat kūrė galingesnes religijas ir ideologijas, kurios ignoravo faktus. Ir daugeliu atvejų mokslininkai, kurie yra fizikos ar istorijos ekspertai, vykdo ideologinių ir religinių lyderių, kurie yra mitologijos ekspertai, nurodymus. Štai kodėl, nepaisant visos mūsų išminties, esame linkę daryti kvailus ir save naikinančius dalykus.

– Šioje knygoje taip pat rašote, kad „artimiausioje ateityje naujasis kompiuterių tinklas vis dar apims milijardus žmonių, tačiau mes galime tapti mažuma“. Ar jūs galite praplėsti šią mintį? Žmonės taps nebereikalingi globalioje komunikacijoje?

– Dirbtinis intelektas nėra vienas didelis kompiuteris. Tai milijardai „agentų“. Bankuose bus dirbtinis intelektas, kuris spręs, ar suteikti jums paskolą. Švietimo srityje dirbtinis intelektas spręs, ar priimti jus į universitetą. Įmonėse dirbtinis intelektas spręs, ar suteikti jums darbą. Teismų sistemoje dirbtinis intelektas spręs, ar pasiūsti jus į kalėjimą. Kai kuriose srityse dirbtinis intelektas tiesiogiai bendraus su kitais dirbtiniais intelektais. Jau dabar didžiąją dalį darbo prekybos pasaulyje vykdo dirbtiniai intelektai. Užsienio valiutų rinkoje algoritmai perka dolerius ir eurus iš kitų algoritmų.

Dirbtinis intelektas pakeis daugelio kasdienių sąvokų prasmę. Istorija gali mums pateikti pamoką ir apie tai. Prisiminkime rašto išradimo poveikį nuosavybės sąvokai. Iki rašto išradimo nuosavybė priklausė nuo aplinkinių žmonių susitarimo. Turėti lauką reiškė, kad kaimynai sutinka, jog šis laukas yra tavo, ir atitinkamai elgiasi. Jie nestatydavo tame lauke namo, neganydavo ten savo gyvulių ir nerinkdavo vaisių, prieš tai neatsiklausę jūsų leidimo. Dėl to nuosavybė tapo vietos bendruomenės reikalu ir apribojo tolimos centrinės valdžios galimybes kontroliuoti visą žemės nuosavybę. Joks karalius, ministras ar kunigas negalėjo prisiminti, kam priklauso kiekvienas laukas šimtuose tolimų kaimų. Tai taip pat apribojo atskirų asmenų galimybes reikalauti absoliučios nuosavybės teisių ir jomis naudotis, o vietoj to buvo teikiama pirmenybė

įvairioms bendruomeninės nuosavybės teisių formoms. Pavyzdžiui, kaimynai galėjo pripažinti jūsų teisę įdirbti lauką, bet ne teisę jį parduoti užsieniečiams. Atsiradus rašytiniams dokumentams, lauko nuosavybė vis dažniau reiškė, kad ant molinės lentelės, popieriaus lapo ar silicio mikroschemos užrašyta, jog tas laukas priklauso jums. Jei jūsų kaimynai jau daugelį metų ganė avis žemės sklype ir nė vienas iš jų niekada nepripažino, kad šis laukas priklauso jums, bet jūs galite kaip nors pateikti oficialų dokumentą, kuriame parašyta, kad šis laukas priklauso jums, turite nemažai galimybių įgyvendinti savo pretenzijas. Ir atvirkščiai, jei visi kaimynai sutinka, kad tai jūsų laukas, bet jūs neturite jokio oficialaus dokumento, kuris tai įrodytų – tuomet jis jums nepriklauso. Tai reiškia, kad dabar nuosavybės teisę gali nustatyti toli esanti centrinė institucija, kuri parengia ir saugo atitinkamus dokumentus. Tai taip pat reiškia, kad galite parduoti savo lauką neatsiklausę kaimynų sutikimo, tiesiog perleisdami svarbų dokumentą kitam asmeniui.

Toks paprastas dalykas kaip popieriaus lapas su rašalu taip smarkiai pakeitė nuosavybės reikšmę. Ką su tuo padarytų dirbtinis intelektas? Ar ateityje dirbtinis intelektas nuspręs, ar jums priklauso laukas?

– Ar jūs pats bandėte kurti muziką, nuotraukas, pasitelkęs dirbtinį intelektą? Koks jūsų paties asmeninis išpūdis apie jo galimybes šioje kūrybinėje srityje? Knygoje rašote, kad kartais naudojate „Facebook“, „Youtube“, tačiau garsėjate kritišku požiūriu į išmaniuosius telefonus. Jums nereikia jo kasdienybei?

– Mano pagrindinis principas – naudoti technologijas savo tikslams, bet stengtis, kad jos nenaudotų manęs savo tikslams. Algoritmai ir socialiniai tinklai atliko labai svarbų vaidmenį mano asmeniniame gyvenime. Pavyzdžiui, būtent per socialinius tinklus užmezgiau ryšį su savo vyru. Su juo susipažinau vienoje iš pirmųjų LGBTQ socialinių tinklų platformų 2002 m. Socialinė žiniasklaida buvo labai naudinga išsklaidytoms mažumoms, pavyzdžiui, LGBTQ žmonėms. Tik nedaugelis gėjų gimsta gėjų šeimoje, gėjų rajone, o tais laikais, kai dar nebuvo interneto, surasti vienas kitą buvo didelis iššūkis, nebent persikraustydavai į vieną iš nedaugelio tolerantiškų didmiesčių, kuriuose buvo gėjų subkultūra. Augdamas mažame homofobiškame Izraelio miestelyje devintajame ir dešimtojo dešimtmečio pradžioje, nepažinojau nė vieno atviro gėjaus. Dešimtojo dešimtmečio pabaigoje ir šio amžiaus pradžioje socialiniai tinklai suteikė

beprecedentį ir beveik stebuklingą būdą išsklaidytos LGBTQ bendruomenės nariams surasti vieniems kitus ir užmegzti ryšius.

Taigi tikrai nesu nusiteikęs prieš informacines technologijas. Tačiau stengiuosi atsargiai jomis naudotis. Tai šiek tiek panašu į teisingą požiūrį į maistą. Prieš 100 metų maisto trūko. Todėl žmonės valgė viską, ką tik galėjo rasti, ir žmonės ypač mėgo maistą, kuriame buvo daug riebalų ir cukraus, nes tai jiems suteikdavo daug energijos. Šiandien maisto yra daug, o mus užplūdo nesveikas maistas, kuriame gausu riebalų ir pridėtinio cukraus. Jei žmonės ir toliau valgo visą maistą, kurį tik randa, ypač nesveiką, jie suserga. Tas pats pasakytina ir apie informaciją, kuri yra proto maistas. Anksčiau informacijos trūko, todėl vartojome bet kokią informaciją, kokią tik galėjome gauti. Dabar mus užplūdo per daug informacijos, ir daug nesveikos informacijos. Į nepageidaujamą informaciją dirbtinai pripumpuota godumo, neapykantos ir baimės – dalykų, kurie atkreipia mūsų dėmesį. Visa ši nepageidaujama informacija alina mūsų protus.

„Mano pagrindinis principas – naudoti technologijas savo tikslams, bet stengtis, kad jos nenaudotų manęs savo tikslams.“

Kad apsaugotume savo psichinę ir socialinę sveikatą, turime laikytis informacinės dietos, panašios į daugelio žmonių maisto dietas. Pirmasis informacinės dietos žingsnis – apriboti suvartojamos informacijos kiekį. Antrasis žingsnis – vengti nepageidaujamos informacijos, dirbtinai pripildytos godumo, neapykantos ir baimės. **Galiausiai naudinga retkarčiais leisti į informacinį pasninką. Aš pats kasmet keletą savaitių ilsiuosi medituodamas. Praktikuoju Vipasanos meditaciją (<https://lt.dhamma.org/>), o per meditacijos atsiskyrimus visiškai atsijungiu. Nežiūriu naujienų, neskaitau elektroninių laiškų, neskaitau ir nerašau knygų – tik medituoju. Skiriu laiko, kad suvirškinčiau tai, kas jau yra mano galvoje, užuot kimšęs į ją daugiau informacijos. Kelios savaitės daugumai žmonių yra per daug. Tačiau retkarčiais vienos ar dviejų dienų informacinis pasninkas tikriausiai būtų naudingas visiems. Jums nebūtina vyksti į meditacijos atsiskyrimą. Taip pat būtų gerai išeiti į žygį ir išjungti išmanųjį telefoną.**

– Skaičiau ankstesnį interviu, kuriame jūs sakėte, kad tie, kas rėkia apie liberalios pasaulinės santvarkos trūkumus, pirmiausia turėtų atsakyti į vieną paprastą klausimą: ar galėtumėte įvardinti dešimtmetį, kai žmonija buvo geresnės formos nei šio amžiaus antrajame dešimtmetyje? Situacija dabar

smarkiai pasikeitusi, mes matome naujus karus, populizmo išsigalėjimą. Ar jūsų optimizmas nenuslopo?

– Taip, padėtis smarkiai pablogėjo. Antrasis dešimtmetis dar buvo sąlyginai klestinti ir taiki era, o trečiasis dešimtmetis yra siaubingas. Pagrindinė priežastis – žmonės tiesiog neįvertino liberalios santvarkos privalumų, todėl ją ėmė pulti. Liberalioji tvarka grindžiama idėja, kad visi žmonės turi tam tikrą bendrą patirtį ir interesus, todėl visos šalys turėtų turėti tam tikras bendras vertybes, įstatymus ir institucijas. Antiliberalias jėgos tai puolė, nepasiūlydamos jokios alternatyvios tvarkos. Kai sugriaunama tvarka, atsiranda chaosas.

Kai kurios antiliberalias jėgos teigia, kad turi alternatyvią pasaulio viziją. Jos netiki jokiomis universaliomis vertybėmis, įstatymais ar institucijomis, tačiau teigia, kad jos taip pat nepritaria karui. Jos tvirtina, kad nori matyti pasaulį kaip aptvertą, bet draugišką tvirtovių tinklą. Kiekviena nacionalinė tvirtovė laikysis skirtingų vertybių ir įstatymų, tačiau jos vis tiek galės taikiai sugyventi. Šios vizijos problema yra ta, kad aptvertos tvirtovės retai būna draugiškos. Kiekviena tvirtovė nori šiek tiek daugiau žemės, gerovės ir saugumo kaimynų sąskaita. Ir jei nėra tam tikrų universalių vertybių, įstatymų ir institucijų, kurios tarpininkautų tarp besivaržančių tvirtovių, vienintelė liekanti galimybė – karas.

Dar svarbiau yra tai, kad, nori žmonės to ar ne, žmonija šiandien susiduria su trimis bendromis problemomis, kurios nepaiso jokių valstybių sienų ir kurias galima išspręsti tik bendradarbiaujant visame pasaulyje. Tai – branduolinis karas, klimato kaita ir technologiniai pokyčiai. Nė viena valstybė negali užkirsti kelio branduoliniam karui, sustabdyti klimato atšilimo ar reguliuoti tokių griaunamųjų technologijų kaip dirbtinis intelektas. Jei nesugebėsime atkurti liberalios tvarkos, tokie įvykiai kaip Rusijos invazija į Ukrainą taps įprastu dalyku, mes neturėsime jokių galimybių sustabdyti klimato kaitos ar reguliuoti dirbtinio intelekto.

– Jūsų knygos tapo bestseleriais visame pasaulyje, daugybė žmonių vertina jus kaip turintį gilių išvalgų apie tai, kas mūsų laukia ateityje. Ar jūsų paties kartais neslegia toks žmonių įsitikinimas, kad jūs turite atsakymus į visus klausimus?

– Žinau, kad neturiu visų atsakymų. Nesu pranašas ar guru. Negaliu nuspėti ateities ir nemanau, kad kas nors gali nuspėti ateitį. Istorija nėra deterministinė, ir niekas neišivaizduoja, kaip pasaulis atrodys 2050 metais. Viskas, ką darau, tai naudojuosi savo istorinėmis žiniomis, kad kelčiau klausimus apie ateitį ir

braižyčiau galimų scenarijų žemėlapi, pabrėždamas pavojingiausius scenarijus, tikėdamasis, kad galėsime jiems užkirsti kelią. Kurie scenarijai iš tikrųjų bus įgyvendinti, priklauso nuo mūsų pačių sprendimų. Visa kalbėjimo apie ateitį esmė yra ta, kad galėtume ką nors dėl jos padaryti. Kokia nauda iš pranašysčių apie dalykus, kurių negalime pakeisti?

Žinoma, visada yra pavojus, kad kai kurie žmonės gali pradėti mane laikyti kažkokiu viską žinančiu guru. Yra gerai vertinti žinias ir klausytis mokslininkų nuomonių, tačiau pavojinga ką nors dievinti, įskaitant mokslininkus. Kai žmogus tampa dievinamas, jis iš tikrųjų gali pradėti tikėti tuo, ką žmonės apie jį sako, o tai gali išpūsti ego ir paversti jį bepročiu. Kalbant apie gerbėjus, kurie tiki, kad kas nors žino visus atsakymus, – jie atsisako savo laisvės ir patys nustoja stengtis. Jie tikisi, kad guru pateiks jiems visus atsakymus ir sprendimus. Ir net jei guru pateikia jiems neteisingą atsakymą ir blogą sprendimą, jie tiesiog su tuo susitaiko. Todėl tikiuosi, kad žmonės mano knygas skaitys labiau kaip klausimų, o ne atsakymų knygas, ir matys mane kaip žmogų, kuris kartu su jais ieško tiesos, o ne kaip viską žinantį aiškiaregį.

– Knygos pabaigoje rašoma: „Net jei homo sapiens sunaikins save, visata ir toliau veiks kaip įprastai. Visata yra kantri.“ Skaitydamas jūsų knygas mokaisi nesusireikšminti. Mes manome esantys planetos valdovai, tačiau išties, žiūrint iš nuotolio, nesame tokie jau ir svarbūs. Ar tai nesuteikia kosminės vienatvės jausmo? Tam tikro beprasmiškumo pojūčio?

– Nemanau, kad tai suteikia kosminės vienatvės pojūtį, kaip tik priešingai. Kai suvokiame save kaip visiškai unikalius ir pranašesnius už visas kitas gyvybės formas, tai atskiria mus nuo kosmoso ir verčia jaustis vienišais. Realistiškesnis ir kuklesnis požiūris į save turėtų padėti mums pasijusti artimesniems kitoms visatos būtybėms.

Kalbant apie beprasmybę, ji nėra blogas dalykas. Didelę dalį kančių pasaulyje sukelia prasmės siekis. Žmonės išgalvoja prasimanymus, fantazijas ir mitus, kad patys sau suteiktų prasmę, o šios fantazijos yra pagrindinė karų, genocidų ir neteisybės priežastis. Paimkime karą, apėmusį mano tėvynę. Kodėl izraeliečiai ir palestiniečiai kovoja vieni su kitais? Jie kovoja ne dėl objektyvių poreikių, pavyzdžiui, maisto ar žemės. Tarp Viduržemio jūros ir Jordano upės yra pakankamai žemės, kad būtų galima pastatyti namus, mokyklas ir ligonines visiems izraeliečiams ir palestiniečiams. Maisto taip pat užtenka visiems. Tačiau

žmonės tiki viena kitai prieštaraujančiomis mitologijomis. Kiekviena pusė tiki, kad jie yra Dievo išrinktoji tauta ir kad Dievas jiems atidavė visą žemę. Tai suteikia jų gyvenimui prasmę – ir taip pat kursto karą.

Per daug žmonių gyvenimo prasmės ieško kosminėje dramoje. Jie įsivaizduoja, kad visa visata turi tam tikrą iš anksto nustatytą scenarijų, kurį parašė tas ar kitas dievas, ir jie turi atrasti savo vaidmenį šioje dramoje bei gerai jį suvaidinti. Kaip sakė Shakespeare'as, visas pasaulis yra scena, o visi žmonės – aktoriai. Kai žmonės supranta, kad nėra jokio scenarijaus ir todėl jie neturi konkreto vaidmens, kartais juos apima siaubas arba depresija. Jie nesupranta, ką daryti su savo gyvenimu.

Tačiau manau, kad visas prasmės klausimas yra klaidingas. Tikrasis gyvenimo klausimas yra ne „kokia yra gyvenimo prasmė?“, o „kaip išsilaisvinti iš kančios?“. Beprasmybės jausmas yra tik dar viena kančios rūšis. Jei iš tikrųjų suprasite kančią ir kaip ji kyla, tai gali jus išlaisvinti ir nuo beprasmybės kančios.

Jei iš tiesų žinote tiesą apie save ir pasaulį, niekas negali jūsų padaryti nelaimingo. Tačiau tai, žinoma, daug lengviau pasakyti, nei padaryti.

.....

*Apie Yuval Noah Harari (gim. 1976 m.) – eruditas, istorikas vizionierius iš Izraelio, laikomas vienu įtakingiausių šių laikų mąstytojų. Jis – stulbinamai populiarių knygų apie žmonijos istoriją „Sapiens“ (2011, liet. 2016) ir apie tikėtiną žmonijos ateitį „Homo Deus“ (2015, lietuviškas leidimas pasirodys 2018 m.) autorius, Jeruzalės Hebrajų universiteto profesorius, dėstytojas.

Y. N. Harari gimė Haifos mieste, sekuliarioje šeimoje. Jis yra apsigynęs daktaro disertaciją Oksforde 2002 m. Pirmiausia studijavo ir tyrinėjo viduramžių istoriją ir karo istoriją, tačiau vėliau susidomėjo didžiais pasaulio istorijos procesais, makroistorija. Makroistorijos srities specialistai bando išaiškinti bendrus žmonijos kultūros dėsnius, pagal kuriuos rutuliojasi įvykiai ir procesai per ilgą laiką labai plačiame areale, skirtingose civilizacijose. Bandoma užčiuopti, kas bendra tarp įvykių ir procesų įvairiais laikotarpiais, kas keičiasi, kas atsikartoja ir kokias galima daryti bendras išvadas apie žmoniją ir jos ateitį. Vienu žymiausių makroistorikų laikomas O. Spengleris, o iš šiuolaikinių mokslininkų vienas pačių ryškiausių – Y. N. Harari.

Yuval Noah Harari yra gėjus. Nuo 2002 m. jo partneris ir vyras yra Itzik Yahav, kuris taip pat dirba Harario asmeniniu vadybininku. Jie susituokė civilinėje ceremonijoje Toronte.

Dabartiniuose tyrimuose jis kelia klausimus: koks istorijos ir biologijos santykis? Koks esminis žmonių ir kitų gyvūnų rūšių skirtumas? Ar istorijoje veikia teisingumas? Ar istoriniai procesai vyksta kryptingai? Ar mes laimesni už anksčiau gyvenusius savo protėvius?

Knyga „Sapiens“, 2011 pasirodžiusi hebrajų kalba, 2014 angliškai, tapo beprotingai populiari ne tik tarp mokslininkų, bet ir plačiuose visuomenės sluoksniuose, ji išgarsino Y. N. Harari visame pasaulyje. Knyga jau išversta į daugiau kaip 30 kalbų. Jo pasisakymus ir paskaitas per „Youtube“ žiūri šimtai tūkstančių žmonių.

Nemokamą istoriko kursą internete „Trumpa žmonijos istorija“ (*A Brief History of Humankind*) jau išklauė daugiau nei 200 tūkstančių žmonių.

Du kartus (2009 ir 2012 m.) prof. Y. N. Harari laimėjo Polonskio prizą už kūrybiškumą ir originalumą, taip pat Karo istorikų bendruomenės (*Society fo Military History*) apdovanojimą už straipsnius karo istorijos tematika ir kt.

Ir „Facebook“ įkūrėjas Marcas Zuckerbergas susižavėjęs per savo paskyrą rekomendavo sekėjams „Sapiens“ – „didį žmonių civilizacijos istorijos naratyvą“.

Autorius, pateikdamas daugybę pavyzdžių ir argumentų, tyrinėja, kaip žmonija atsidūrė ten, kur dabar esame. Remdamasis puikiu istorijos išmanymu svarsto, kokį likimą mes sau nulemsime.

Antroji pasaulinė populiarumą jau pelniusi knyga „Homo Deus“, dar rengiama lietuviškai, nagrinėja XXI amžiaus galimybes, svajones ir košmarus – nuo mirties nugalėjimo, ko jau beveik pasiekėme, iki dirbtinio intelekto pasekmių.

Kur link judame šiandien? Kaip apsaugoti trapų mūsų pasaulį nuo baisių griaunančių jėgų, kurias esame įgavę? Tai jau nebe tik praeities studijos. Y. N. Harari kalba apie kitą evoliucijos etapą...

Daugiau: <http://www.vnharari.com/>

**Šaltinis: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura>